

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТІЛЕСНОСТІ В МОЛОДИХ ЖІНОК У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН ІЗ БАТЬКАМИ

Савченко Н. В.

аспірантка кафедри психології

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

вул. Нововокзальна, 17, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-1297-2187

ninailkiev2304@gmail.com

Ключові слова: *агресія, алекситимія, батьки, взаємодія, тілесність.*

У статті висвітлено результати експериментального дослідження особливостей формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення взаємин із батьками. Продемонстровано, що нині залишаються не розробленими проблеми змісту та видів тілесного досвіду у жінок різних вікових категорій, критеріїв і рівнів її сформованості. Експериментальна робота ґрунтувалася на принципах комплексного підходу з використанням теоретико-аналітичних (аналізу, узагальнення, систематизації), емпіричних методів (клінічного інтерв'ю, стандартизованих психодіагностичних методик) і методів математичної статистики (обчислення елементарних статистик, графічного представлення даних). Емпіричним шляхом доведено, що в молодому віці у жінок загострюються проблеми пошуку смислу життя, адекватного вибору між сім'єю та професією, через що може зростати невпевненість у собі, виникати інтимні, особистісні та міжособистісні негаразди, які посилюють поведінкові девіації та психічні розлади. Встановлено, що особливої ваги набуває розв'язання зазначених проблем для молодих жінок у контексті специфіки сформованості тілесності під впливом дитяче-батьківських відносин у процесі їхнього становлення. З'ясовано, що для жінок від 18 до 42 років характерним є недостатній рівень сформованості саморефлексії тілесного потенціалу. До особливостей формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення взаємин із батьками належать: настанови, які стосуються тілесного зв'язку матері та дитини; настанови, пов'язані із психологічним контактом із батьком; настанови, пов'язані із сімейним ставленням до дитини як до особистості певної статі; прийняття (чи неприйняття) жінкою свого тіла як складової частини цілісного організму; задоволеність взаєминами жінки з батьками, авторитетність батьків, емоційна близькість дитини до батьків, контроль щодо дитини та прийняття дитини батьками; вміння оцінювати та співвідносити свої тілесні характеристики (інтернальність – екстернальність тілесного локус контролю) із суспільними вимогами; здатність до саморефлексії власної тілесності, передбачення її наслідків. У перспективі необхідно розробити та дослідити типологію тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин.

THE FORMATION OF CORPORALITY IN YOUNG WOMEN IN THE PROCESS OF DEVELOPING THE RELATIONSHIPS WITH PARENTS

Savchenko N. V.

*Postgraduate Student at the Department of Psychology
Ukrainian State Employment Service Training Institute
Novovokzalna str., 17, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1297-2187
ninailkiev2304@gmail.com*

Key words: *aggression, alexithymia, parents, interaction, corporeality.*

The article highlights the results of an experimental study of the peculiarities of the corporeality formation in young women in the process of developing relationships with parents. The paper shows that at present the problems of content and types of physical experience in women of different age categories, criteria and levels of its formation remain undeveloped. The experimental study was based on the principles of an integrated approach using theoretical and analytical (analysis, generalization, systematization), empirical methods (clinical interview, standardized psychodiagnostic methods) and methods of mathematical statistics (calculation of elementary statistics, graphical representation of data). It has been empirically proven that at a young age, women have more problems finding meaning in life, adequate choices between family and profession, which can increase self-doubt, intimate, personal and interpersonal disorders that exacerbate behavioral deviations and mental disorders. It has been established that the solution of these problems for young women in the context of the specifics of the corporeality formation under the influence of developing child-parent relations is of particular importance. Insufficient level of self-reflection of bodily potential has been found in women from 18 to 42 years of age. It has been shown that the peculiarities of the corporeality formation in young women in the process of developing relationships with parents should include: guidelines for the physical connection of mother and child; guidelines related to psychological contact with the father; guidelines related to family relations to the child as a person of a certain sex; acceptance (or rejection) by a woman of her body as a component of the whole organism; satisfaction with the woman's relationship with her parents, the authority of the parents, the child's emotional closeness to the parents, control over the child and the adoption of the child by the parents; ability to evaluate and correlate their bodily characteristics (internality – externality of bodily locus of control) with social requirements; ability to self-reflection of one's own corporeality, anticipation of its consequences. In the future it is necessary to develop and study the typology of corporeality in young women in the process of developing of child-parent relationship.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві актуалізується проблема тілесності особистості, про що свідчать численні дослідження, які висвітлюють питання кризи гендерної ідентичності, девальвації цінностей суспільного й особистісного життя та погіршення психічного здоров'я особистості.

Наукове осмислення проблеми тіла і тілесності як найважливіших конструктів особистості розкривається у працях Ф. Дольто [5]. До важливих доробків психології тілесності доцільно віднести

положення про внутрішню психологічну структуру та зміст тілесності [3], структуру образу тіла як взаємодію когнітивного, емоційного та регулятивного компонентів [4].

Сучасний стан вивчення проблеми формування тілесності у жінок свідчить про її малоопрацьованість у психологічній науці. У вітчизняній психології існують лише поодинокі приклади її досліджень: рефлексія тілесного досвіду як засіб самопроєктування особистості [2], вивчення само-рефлексії тілесного потенціалу молодої жінки [1].

Аналіз наукової літератури з вищезазначеної проблеми засвідчує, що нині нерозробленими залишаються проблеми змісту та видів тілесного досвіду у жінок різних вікових категорій, критеріїв і рівнів її сформованості.

Зазначимо, що глибинна психологічна сутність тілесності у молодих жінок залишається недостатньо вивченою. Зокрема, неузгодженими є наукові погляди на структуру тілесності у жінок, потребує вивчення специфіка її формування під впливом дитяче-батьківських відносин у процесі становлення жінки як особистості. Актуальність цих проблем і їхня недостатня розробленість зумовили необхідність дослідження особливостей формування тілесності у жінок під впливом взаємин із батьками у родині.

Мета статті – емпірично визначити та підтвердити методами математичної статистики особливості формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення взаємин із батьками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментальна робота ґрунтувалася на використанні таких методів наукового пізнання, як: 1) теоретико-аналітичні: систематизація наукового матеріалу; теоретичний аналіз літературних джерел на основі принципів комплексного підходу; теоретичне моделювання; порівняння й узагальнення теоретичного й емпіричного матеріалу; 2) емпіричні: клінічне інтерв'ю з респондентами, стандартизовані психодіагностичні методики: опитувальник «Взаємодія батько – дитина» І. Марковської; тест агресивності А. Басса й А. Дарки, адаптований Л. Почебут; методика проєктивної діагностики тілесного Я «Вербалізація тілесного Я»; опитувальник «Торонтська алекситимічна шкала»; «Опитувальник саморефлексії тілесного потенціалу»; «Опитувальник тілесного локусу контролю»; 3) методи математичної статистики щодо обробки результатів експерименту (обчислення елементарних статистик, графічне представлення даних).

Базуючись на результатах вивчення формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин у психолого-педагогічній літературі, ми визначили завдання та побудували гіпотезу експериментального дослідження.

Основні завдання вивчення особливостей формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин: 1) визначити особливості тілесності у молодих жінок під впливом дитяче-батьківських відносин; 2) дослідити структурні компоненти формування тілесності у молодих жінок під впливом дитяче-батьківських відносин.

Гіпотеза нашого дослідження полягала у тому, що процес формування тілесності у молодих жінок

під впливом дитяче-батьківських відносин є тривалним, здійснюється на певних вікових етапах і потребує цілеспрямованого психологічного впливу.

Вибірка респондентів – це жінки, котрі працюють і відвідують психолога (108 осіб, належать до віку дорослості) та студентки, які отримують першу вищу освіту (102 особи, належать за віком до ранньої дорослості). Загалом в емпіричному дослідженні брали участь 210 осіб. Групу жінок ранньої дорослості становлять 48,58% респондентів, а групу молодих жінок – 51,42%.

За даними аналізу праць [1; 2; 4] виявлено, що традиційно для дослідження психосоматичних феноменів і тілесності та її ідентичності науковцями використовуються бесіди, інтерв'ю, діагностичні ігри та проєктивні методи. У зв'язку з цим нами до первинних методів дослідження було віднесено клінічні бесіди із жінками. Основною метою цього методу є оцінка індивідуально-психологічних особливостей жінки, їх ранжування за якістю, силою і складністю, віднесення до психологічних феноменів або до психопатологічних симптомів, що зумовили появу тих чи інших настанів. У контексті нашого дослідження суттєвим моментом для інтерв'ю є також психологічна підтримка: жінки часто не можуть дати точний опис свого стану та сформулювати проблеми, тому потрібно вміти тактовно допомогти їм сформулювати свою проблему, зрозуміти її причини.

За результатами інтерв'ю, переважна більшість жінок (197 осіб – 93,81%) у період навчання у школі не відставали від однолітків у фізичному чи розумовому розвитку. Решта – 13 осіб (6,19%) – мали у цей період певні обмеження у фізичному розвитку. За характером вигодовування молоком матері розподіл такий: 147 (70,00%) жінок були на грудному вигодовуванні, 39 (18,57%) жінок – на штучному, 24 (11,43%) респондентів не можуть пригадати і надати відповідь, бо в їхніх родинях про це не йшлося. Отже, встановлено, що 30,00% жінок не мали тісного контакту з матерями у період вигодовування.

З інтерв'ю отримано, що більшість жінок не одружені (самотні) – 96 (45,71%) осіб, 42 (20,00%) перебувають у стосунках і не вважають себе не одруженими, 72 (34,29%) жінки у шлюбі. З'ясовано, що переважна більшість молодих жінок (65,71%) не мають постійних стосунків із чоловіками або є самотніми. Відзначимо, що у процесі проведення інтерв'ю жінки відчували занепокоєння, нервувалися та перебували у стані психічної напруги.

Так, на запитання «Назвіть, будь ласка, Вашого улюбленого героя чи героїню» отримано такі відповіді: героя жіночої статі (наприклад, Червону шапочку, Бабу Ягу, Гаечку, Попелюшку тощо) обрали 74 жінки (35,24%), чоловічої (Кота Лео-

польда, Людину-павука тощо) – 89 (42,38%) респондентів. Цікавим фактом є те, що 47 (22,38%) жінок обрали героя без статі (унісекс), наприклад, привида, сонце, прибульців. На нашу думку, обрана стать героя свідчить про значущий образ батька чи матері у формуванні тілесності жінок у дитинстві. Якщо стать не виражена, то, можливо, батьки не були значущі у період становлення тілесності жінки.

На питання «Опишіть, будь ласка, свій найяскравіший дитячий спогад» більшість жінок (148 осіб – 70,48%) указали мандрівку на море, в інші країни разом із батьками (або з одним із батьків), 56 осіб (26,66%) – на придбання кошениати чи щеняти, 6 (2,86%) жінок не змогли визначити й описати такий спогад.

Акцентуємо увагу на тому, що під час інтерв'ювання вражала нездатність молодих жінок вербалізувати свої актуальні переживання, яка різко контрастувала з їхнім загальним високим лексичним рівнем, зростання опору у відповідь на прояви емпатії з боку психолога. Підкреслимо, що під час проведення інтерв'ю для більшості досліджуваних респондентів пріоритетним було «вирішувати і діяти», тому їхня теперішня неспроможність була для них ще більш гнітючою, викликала образи (на оточуючих, обставини, життя взагалі).

Таким чином, за результатами клінічного інтерв'ю, у жінок встановлено такі особливості, як психологічні настанови, які вони отримали у дитинстві стосовно своєї тілесності:

- настанови, що стосуються тілесного зв'язку матері та дитини;
- настанови, пов'язані із психологічним контактом із батьком;
- настанови, пов'язані із сімейним ставленням до дитини як до особистості певної статі.

Для підтвердження визначених особливостей було застосовано опитувальник «Взаємодія батько – дитина» (ВБД) І. Марковської. Результати діагностування узагальнено на рис. 1.

Порівняльний аналіз середніх показників шкал, які характеризують взаємодію жінок із матерями та батьками, свідчить про наявність відмінностей: за шкалою «Відсутність співпраці – співробітництво» взаємодія з батьком склала 78,80 бали, з матір'ю – лише 37,48 балів. Відзначимо, що за більшістю шкал середні показники щодо взаємодії з батьком вищі, ніж середні показники, які характеризують взаємодію жінок із матерями.

Встановлено, що найвищий середній показник по вибірці при взаємодії з матір'ю жінки показали для шкали «Непоследовність – последовність матері» – 64,95 балів. Це достатньо значний показник. Последовність матері для жінок є важливим параметром взаємодії, у цій шкалі відображається, наскільки последовна і постійна мати у своїх вимогах, ставленні до дитини, застосуванні покарань і заохочень тощо. Найнижчий середній показник отримано для шкали «Емоційна дистанція – емоційна близькість дитини до матері» – 26,88 балів. Слід звернути увагу на те, що ця шкала відображає суб'єктивне уявлення жінок про близькість до них матерів. У жінок встановлена низька емоційна дистанція з матерями.

Важливо відзначити, що за результатами знаходження стандартного відхилення для середніх показників за кожною шкалою щодо жінок до матерів маємо найбільше стандартне відхилення для шкали «Автономність – контроль щодо дитини» (26,65 балів), а найнижче – для шкали «Задоволеність взаєминами дитини з матір'ю» (16,85 балів). Розподіл відповідей у респондентів більш широкий саме для розуміння контролю й автономності матері стосовно доньки. Щодо задоволеності взаєминами з матір'ю респонденти мають найменший розподіл відповідей. За шкалою «Заперечення – прийняття дитини матір'ю» спостерігаємо стандартне відхилення в 17,47 бали. Досліджувані жінки впевнені, що вони більш чітко розуміють таку характеристику, як прийняття матір'ю доньки.

Результати діагностування молодих жінок за опитувальником «Взаємодія батько – дитина» дозволили виокремити такі особливості формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин, як задоволеність взаєминами жінки з батьками, авторитетність батьків, емоційна близькість дитини до батьків,

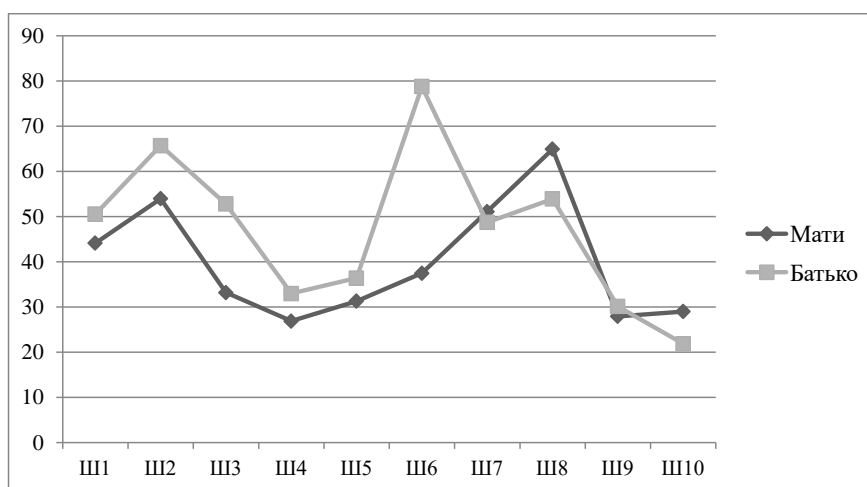

Рис. 1. Взаємодія молодих жінок із матір'ю і батьком за шкалами

контроль щодо дитини та прийняття дитини батьками.

Результати діагностування за методикою «Види агресивності» унаочнено на рис. 2.

Найбільший показник загальної агресії належить до середнього рівня агресії у молодих жінок (60,48%), показник низького рівня відповідає 18,10%, високого – 21,43%. У контексті нашого дослідження важливими є середні показники видів агресії: вербальної ($\bar{X} = 3,60$), фізичної ($\bar{X} = 2,91$), предметної ($\bar{X} = 2,89$), емоційної ($\bar{X} = 3,33$) та самоагресії ($\bar{X} = 3,89$). У респондентів встановлений найбільший середній показник для самоагресії.

Результати діагностування жінок за методикою проективної діагностики тілесного Я «Вербалізація тілесного Я» узагальнено на графіку середніх значень ознак психосоматичної компетентності респондентів (рис. 3).

Як бачимо, найбільший середній показник у вибірці респондентів встановлено за ознакою

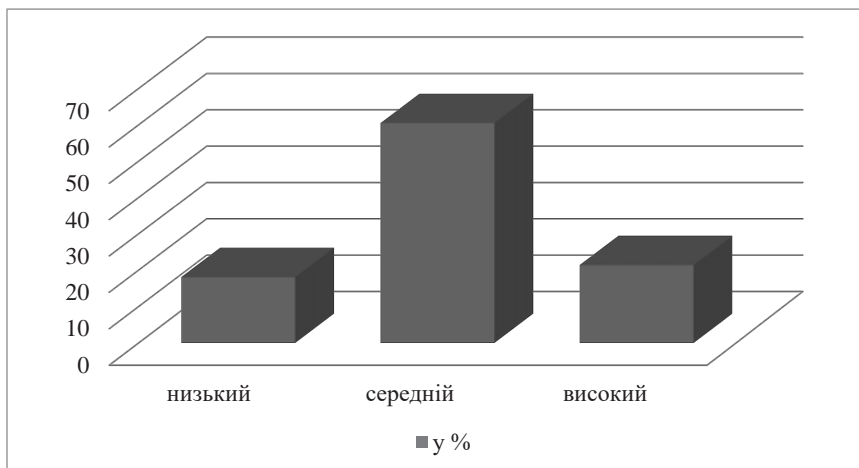

Рис. 2. Результати діагностування рівнів агресії у молодих жінок

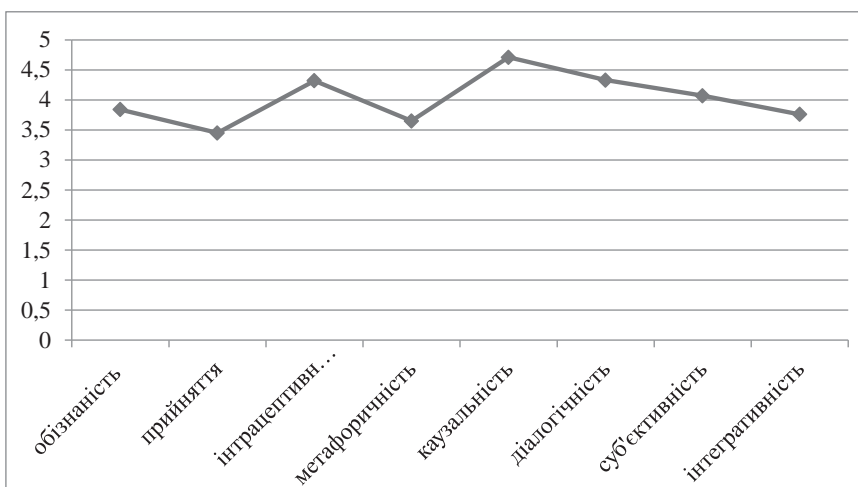

Рис. 3. Середні значення ознак психосоматичної компетентності у молодих жінок

«Каузальність» (4,71 бали). Друга за рангом ознака «Діалогічність» (4,33 бали) та третя – «Інтрацептивність» (4,32 бали). Найменший середній показник отримано для такої ознаки психосоматичної компетентності у молодих жінок, як «Прийняття» (3,45 бали).

Наголосимо, що отримані середні показники психосоматичної компетентності у молодих жінок, які стосуються тілесної симптоматики, характеризують зміст тілесного Я.

Зауважимо, що, за нашими спостереженнями, найважче виконували цю методику жінки у віці 21–25 років. Підкреслимо: у майбутньому у жінок важливо розвивати прийняття свого тіла як складової частини цілісного організму, навчити їх застосовувати внутрішній діалог із тілесним Я.

Далі проаналізуємо отримані результати дослідження жінок за допомогою опитувальника «Торонтська алекситимічна шкала». Зазначимо, що алекситимія у жінок визначається труднощами у знаходженні потрібних слів для опису свого емоційного стану. У зв'язку з цим

нами було прийнято рішення досліджувати цей психологічний феномен у молодих жінок за різними віковими розподілами. Встановлено, що в жінок у віці від 36 до 42 років середній показник алекситимії $\bar{X}$ склав 58,64 бали, що характеризує низький рівень цієї психологічної характеристики. Стандартне відхилення S для цієї вікової групи жінок становить 11,81 бали. Це значне відхилення, яке свідчить про неправдивість отриманих даних. У жінок віком від 18 до 25 років середній показник алекситимії склав 67,76 балів, що характеризує групу ризику для цієї психологічної характеристики. Стандартне відхилення для цієї вибірки $S = 9,07$, що свідчить про адекватність отриманих балів. У жінок віком від 26 до 35 років середній показник алекситимії $\bar{X}$ склав 67,49 балів, а це характеризує групу ризику цієї психологічної характеристики. Стандартне відхилення $S = 7,87$ є допустимим для такої вибірки респондентів. Експериментально доведено превалювання групи ризику щодо показників алекситимії у молодих жінок.

Результати діагностування респондентів за методами «Опитувальник саморефлексії тілесного потенціалу» й «Опитувальник тілесного локусу контролю», які характеризують формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин, дозволили констатувати: 1) визначено таку особливість тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин, як вміння оцінювати та співвідносити свої тілесні характеристики (інтернальність – екстернальність тілесного локусу контролю) із суспільними вимогами; 2) серед жінок переважає конформний тип саморефлексії тілесного потенціалу (сумарний показник конформного і вітального типів становлять більший відсоток опитуваних (61,90%)), можна стверджувати, що для жінок від 18 до 42 років характерним є недостатній рівень сформованості саморефлексії тілесного потенціалу; 3) встановлено таку особливість формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин, як здатність до саморефлексії (самоаналізу) власної тілесності, передбачення її наслідків.

Спираючись на отримані результати діагностики, було проведено факторний аналіз, що дав змогу згрупувати змінні, об'єднавши їх за узагальнюючими факторами для чіткого аналізу особистісного профілю молодих жінок із переважа-

ючим рівнем тілесності у процесі становлення дитяче-батьківських відносин.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, у ході експериментального дослідження визначено й математично підтверджено, що до особливостей формування тілесності у молодих жінок у процесі становлення взаємин із батьками слід віднести: настанови, що стосуються тілесного зв'язку матері та дитини; настанови, пов'язані із психологічним контактом із батьком; настанови, пов'язані із сімейним ставленням до дитини як до особистості певної статі; прийняття (чи не прийняття) жінкою свого тіла як складової частини цілісного організму; задоволеність взаєминами жінки з батьками, авторитетність батьків, емоційна близькість дитини до батьків, контроль щодо дитини та прийняття дитини батьками; вміння оцінювати та співвідносити свої тілесні характеристики (інтернальність – екстернальність тілесного локусу контролю) із суспільними вимогами; здатність до саморефлексії власної тілесності, передбачення її наслідків.

Надалі вважаємо за необхідне розробити типологію тілесності у молодих жінок у процесі становлення дитяче-батьківських відносин і вивчити особистісні профілі жінок, що розкривають окремі компоненти у структурі тілесності як багатфакторного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар К.В. Дослідження саморефлексії тілесного потенціалу молодої жінки. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 47–57.
2. Колярова А.О. Проблематизація рефлексії тілесного досвіду особистості в процесі її самопроекування. *Актуальні проблеми психології*. Т. II. 2018. Вип. 11. С. 148–162.
3. Ложкин Г.В., Рождественский А.Ю. Феномен телесности в Я-структуре старшеклассников и содержание их жизненных проектов. *Психологический журнал*. 2004. № 2. С. 27–33.
4. Рождественский А.Ю. Феноменология телесности у просторі життєвих перспектив особистості : монографія. Київ : Міленіум, 2005. 294 с.
5. François Y. Françoise Dolto, De l'éthique à la pratique de la psychanalyse d'enfants [Françoise Dolto: from ethics to psychoanalytical practice among children]. Paris, Paidos/Centurion. 1990. 212 p.

REFERENCES

1. Bondar, K.V. (2016) Doslidzhennia samorefleksii tilesnoho potentsialu molodoi zhinky. *Problemy suchasnoi psykholohii* [A research of self-reflection of the bodily potential of a young woman]. Vyp. 33. S. 47–57. [in Ukrainian]
2. Koliarova, A.O. (2018) Problematyzatsiia refleksii tilesnoho dosvidu osobystosti v protsesi yii samoproektuvannia. *Aktualni problemy psykholohii*. T. II [Problematization of reflection of bodily experience of personality in the process of its self-design]. Vyp. 11. S. 148–162. [in Ukrainian]
3. Lozhkyn, H.V., Rozhdestvenskyi, A.Yu. (2004) Fenomen telesnosty v Yastrukture starsheklassnykov y sodержanye ykh zhyznennykh projektov. *Psykholohycheskyi zhurnal* [The phenomenon of corporeality in the self-structure of high school students and the content of their life projects]. № 2. S. 27–33. [in Ukrainian]
4. Rozhdestvenskyi, A.Yu. (2005) Fenomenolohiia tilesnosti u prostori zhyttievkykh perspektiv osobystosti: monohrafiia [The phenomenology of corporeality in the space of life prospects of the individual: a monograph]. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian]
5. François, Y. (1990) Françoise Dolto, De l'éthique à la pratique de la psychanalyse d'enfants [Françoise Dolto: from ethics to psychoanalytical practice among children]. Paris, Paidos/Centurion. 212 p. [in French]